

UOT 913

E.A.Cəbrayilov
AMEA akad. H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutu
emil.jabrayilov@gmail.com

DAĞLIQ ƏRAZİLƏRDƏ TƏBİƏTİ MÜHAFİZƏNİN VƏ TORPAQDAN İSTİFADƏNİN İDARƏ EDİLMƏSİ (ŞAHDAĞ MİLLİ PARKININ TİMSALINDA)

***Açar sözlər:** integrasiya olunmuş məqsədlər, landşaft planlaşdırması, təbiətin mühafizəsi, torpaqdan istifadə, Böyük Qafqaz*

Məqalə Şahdağ Milli Parkı və onun ətraf zonalarında təbiəti mühafizə və torpaqdan istifadə məqsədləri daşıyan konseptual yanaşmaya həsr edilmişdir. Landşaft planlaşdırılmasının tərkib elementi olan bu yanaşma ərazidə sahə və integrasiya olunmuş məqsədlərin təyin edilməsini özündə ehtiva edir. Tədqiqat ərazisinin inkişafının sahə məqsədləri 3 kateqoriya üzrə qruplaşdırılaraq mühafizə, yaxşılaşdırma və inkişaf konsepsiyalarına uyğun olaraq zonalaşdırılmışdır. Təhlilin nəticələrinə əsasən milli parkın ərazisi bütövlükdə mühafizə zonasına, meşə və meşə-kolluqlar inkişaf zonasına, deqradasiya proseslərinin müşahidə olunduğu yaşayış məntəqələrinin ətraf zonaları və dağ çəmənlikləri isə yaxşılaşdırma zonalarına aid edilməsi əsaslandırılmışdır. Integrasiya olunmuş inkişaf məqsədləri konsepsiyasına uyğun olaraq tədqiqat ərazisində 8 kateqoriya üzrə zonalar ayrılmışdır: nüvə sahələri, bufer zonasının meşələri, səth suları ekosistemləri, otlaq sahələri, əkin sahələri, seyrək meşəliklər, meşələrin ziyan gördüyü sahələr və yüksək dağlığın qayalıq ekosistemləri. Qeyd olunan məqsədlər qruplaşdırılmaqla sosial-iqtisadi imkanlar müəyyənləşdirilmişdir.

Э.А.Джабраилов

УПРАВЛЕНИЕ ОХРАНОЙ ПРИРОДЫ И ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЕМ В ГОРНЫХ РАЙОНАХ (НА ПРИМЕРЕ ШАХДАГСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ПАРКА)

***Ключевые слова:** интегрированные цели, ландшафтное планирование, охрана природы, землепользование, Большой Кавказ*

Статья посвящена концептуальному подходу, направленному на охрану природы и землепользование в Шахдагском Национальном Парке и прилегающих к нему территориях. Этот подход, являющийся неотъемлемой частью ландшафтного планирования, включает в себя определение отраслевых и интегрированных целей развития изучаемой территории. Отраслевые цели развития территории исследований сгруппированы в 3 категории и зонированы

по понятиям охраны, улучшения и развития. По результатам анализа обосновано, что вся территория национального парка входит в охранную зону; леса и кустарники включены в зону улучшения, а населенные пункты и горные луга, где наблюдаются процессы деградации, отнесены к зонам развития на исследуемой территории. В соответствии с концепцией интегрированных целей развития исследуемая территория разделена на 8 категорий: основные территории, леса буферной зоны, экосистемы поверхностных вод, пастбища, пашни, редкие леса, лесоповрежденные территории и высокогорные скальные экосистемы. Также были выявлены социально-экономические возможности путем группировки этих целей.

E.A. Jabrayilov

MANAGEMENT OF NATURE PROTECTION AND LAND USE IN MOUNTAIN AREAS (ON THE EXAMPLE OF SHAHDAGH NATIONAL PARK)

Keywords: *integrated goals, landscape planning, nature conservation, land use, Greater Caucasus*

The article is devoted to a conceptual approach aimed at nature protection and land use in Shahdag National Park and its surrounding areas. This approach, which is an integral part of landscape planning, involves the identification of spatial and Integrated development goals for the study area. Spatial development goals of the research area are grouped into 3 categories and zoned according to the concepts of protection, improvement and development. According to the results of the analysis, it is substantiated that the entire territory of the national park is included in the protected zone; forests and shrubs are included in the development zone, and the settlements and mountain meadows where degradation processes are observed are classified as improvement zones in the study area. According to the concept of integrated development goals, the study area is divided into 8 categories: core areas, buffer zone forests, surface water ecosystems, pastures, arable lands, sparse forests, forest-damaged areas and high mountain rock ecosystems. There also have been identified socioeconomic opportunities by grouping these goals.

Giriş

Bu gün ətraf mühitin mühafizəsi davamlı inkişaf yanaşmasının, eləcə də ümumi öhdəlik kimi gündəlik fəaliyyətimizin çox vacib hissəsinə çevrilmişdir. İnsanın təbii sərvətlərdən istifadəsinin yüksək artım tempi ekosistemlərə ciddi olaraq mənfi təsir göstərmiş, bioloji müxtəlifliyin itirilməsinə səbəb olmuşdur [4]. Hazırda bir çox ölkələrdə regional inkişafın və ekoloji təhlükəsizliyin dayanıqlı olunmasına yönələn və elmi tədqiqatlara əsaslanan həllərin axtarışı ölkə siyasətinin və idarəçiliyinin fundamental məsələləri hesab olunur. Bu baxımdan mühafizə olunan ərazilər, o cümlədən milli parklar bioloji

müxtəlifliyin qorunması və ekoloji proseslərin dəstəklənməsi üçün olduqca vacibdir [9; 10].

Regional inkişaf siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri də təbii resurslara və ətraf mühitə yüklənmənin azaldılmasını təmin etməklə əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsidir. Təsərrüfat fəaliyyətinin və ətraf mühitin optimallaşdırılmasında, ilk növbədə ərazi strukturunun təkmilləşdirilməsi və nəhayət dayanıqlı inkişafın təmin olunmasında landşaft planlaşdırılması unikal bir alət olaraq qalmaqdadır. Landşaftın planlaşdırılması və idarəedilməsi davamlı inkişafı təmin etmək üçün landşaftları inkişaf etdirmək, bərpa etmək və ya yeniləmək üçün uzunmüddətli bir dövrü əhatə edir [5]. Ekoloji və iqtisadi optimallaşdırmaya yönəldilmiş bu konsepsiya regional, iqtisadi inkişaf və digər sektorların planlaşdırılması zamanı olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir. Ekoloji, sosial və iqtisadi biliklərin bir konsepsiya altında birləşdirilməsi landşaftların inkişafı ilə bağlı proqnozların etibarlılığına güclü şəkildə təsir göstərir [8]. Landşaft planlaşdırılmasında ümumi məqsəd bioloji məhsuldarlığın və landşaft biomüxtəlifliyinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, istehsal səmərəliliyinin artırılması, ümumilikdə geosistemlərin və insan həyatı üçün əlverişli şəraitin və sabitliyin qorunması təşkil edir. Bu da öz növbəsində konstruktiv və tətbiqi coğrafiyanın əsası hesab edilir.

Landşaft planlaşdırılmasının əsas mərhələlərindən biri də cəmiyyətin uzunmüddətli hədəflərinə uyğun olaraq tədqiqat ərazisində təbiətin idarə olunması və qorunmasını davamlı olaraq inkişaf etdirməklə sahə və inteqrasiya olunmuş məqsədlər konsepsiyasının hazırlanmasıdır [3; 12]. Bu konsepsiya sosial-iqtisadi problemlərin analizi, resursların qiymətləndirilməsi və təbii komponentlərdən istifadənin məqsədləri əsasında hazırlanır və xəritələşdirilir [11]. Qarşıya qoyulmuş vəzifələr isə aşağıdakılar: təbiətin mühafizəsi və dayanıqlı iqtisadi inkişaf üçün vacib olan sahələrin ayrılması; ekoloji problemlərin baş verdiyi ərazilərin müəyyənləşdirilməsi və bərpa üçün tədbirlərin görülməsi; ərazinin dayanıqlı inkişaf istiqamətinin müəyyənləşdirilməsi və inkişafın əsas strukturlarının müəyyən edilməsi. Sadalanan vəzifələr həyata keçirilərkən ekoloji və sosial-iqtisadi problemləri ərazi səviyyəsində ayırmaq və həll etmək, zonalar daxilində fəaliyyəti optimallaşdırmaq və s. üçün imkanlar yaranır.

Material və metod

Tədqiqat ərazisi olan Şahdağ Milli Parkı Cənubi Qafqazın ən böyük milli parkı hesab edilməklə Böyük Qafqaz dağlarının Azərbaycan ərazisindəki hissəsinin əsasən orta və yüksək dağlıq ərazilərini əhatə edir. Milli parkın ərazisi 130508,1 ha-dır. Tədqiqat ərazisinin bufer zonası “Xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri və obyektləri haqqında” Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə müvafiq olaraq milli parkın sərhəddi boyunca 3000 metr

məsafədə təyin edilmişdir. Ərazidə mütləq hündürlük fərqi 520-4466 m təşkil edir. Oğuz, Qəbələ, İsmayıllı, Şamaxı, Quba və Qusar rayonlarının dağlıq hissələri tədqiqat zonasının sərhədləri daxilindədir.

Tədqiqat ərazisinin istifadə olunmasının sahə və inteqrasiya olunmuş məqsədləri konsepsiyasının hazırlanması mövcud torpaqdan istifadə, resurs potensialı, antropogen təsirlər və ümumi məqsədlərin inteqrasiyası əsasında hazırlanmışdır. Bunun üçün Azərbaycan Respublikasının Landşaft xəritəsindən [1] və peyk təsvirlərindən də istifadə edilmişdir. Ətraf mühitin mühafizəsi, sosial-iqtisadi inkişaf üçün ərazilərin, həmçinin təbii və insan amili ilə yaranan ekoloji problemlərin müəyyənəşdirilməsi, inkişaf üçün baza strukturunun yaradılması və optimallaşdırılması istiqamətində fəaliyyət imkanları tədqiq edilməklə xəritələşdirilmə aparılmışdır. Landşaft, torpaq-bitki örtüyü, hidroloji rejim, iqlim, həmçinin sosial-iqtisadi göstəricilərin istifadə məqsədləri müqayisəli təhlil edilmişdir. Sadalanan komponentləri inteqrasiya etməklə ekoloji və sosial-iqtisadi göstəriciləri zonalara ayırmaq və optimallaşdırılmış fəaliyyət istiqamətlərini təyin etmək mümkün olmuşdur. Tədqiqat işində müqayisəli coğrafi, kartoqrafik, məsafədən zondlama, ədəbiyyat materiallarının təhlili, struktur-funksional coğrafi metodlarından istifadə edilmişdir.

Təhlil və müzakirə

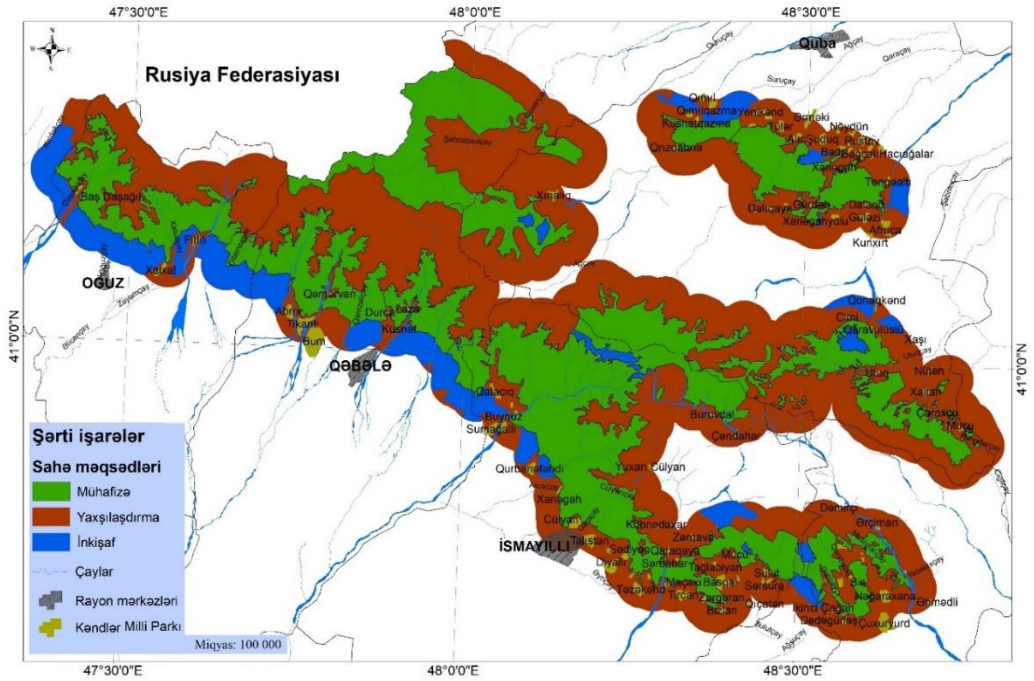
Şahdağ Milli Parkı və bufer zonada sahə məqsədlərinin təyini zamanı əsasən 3 istiqamətdə areallar ayrılmışdır. Bunlar mühafizə, inkişaf və yaxşılaşdırma məqsədləridir (Şəkil 1). Sahə məqsədlərinin birinci tipi təbii mühitin mövcud vəziyyətinin qorunmasına yönəldilmişdir ki, bu da ekosistemlərin ciddi mühafizə rejmini tələb edir. Tədqiqat işində bütövlükdə milli parkın ərazisi mühafizə məqsədli kateqoriyaya aid edilmişdir. Belə əraziləri ekoloji şəbəkənin elementi kimi nüvə sahələri olaraq dəyərləndirmək olar. Nüvə ərazilərinin geniş sahə tutması canlı aləmin miqrasiya fəaliyyətinin yüksək olmasına səbəb olmaqla, bioloji müxtəlifliyin daha yaxşı qorunması ilə nəticələnir.

Növbəti kateqoriya inkişaf məqsədləri ilə bağlıdır. Tədqiqat ərazisində belə sahələrə milli parkın bufer zonasında həssaslığın yüksək olduğu meşə, meşə-kol ekosistemləri aid edilmişdir. Belə ərazilər daha çox Oğuz və Qəbələ rayonlarının ərazisində, milli parkın bufer zonasındadır. Əsasən İberiya palıdı, Qafqaz vələsi, göyrüş, ağcaqayın, dəmirqara ağac cinsləri üstünlük təşkil edir. Bu zonanın, xüsusilə ötən əsrin sonlarında mənfi cəhətdən kəmiyyət və keyfiyyət dəyişikliyinə uğraması ekoloji tarazlığa da neqativ təsirlərini göstərmişdir. Hazırda da mal-qaranın otarılması və ağacların özbaşına kəsilməsi kimi hallar müşahidə edilməkdədir. Bununla əlaqədar meşə ekosistemlərinin inkişaf etdirilməsi və bərpasına yönəldilən tədbirlər sisteminin həyata keçirilməsi mühüm məsələ olaraq qalmaqdadır. Belə ərazilərdə mövcud meşə

örtüyünün mühafizəsi, meşəsizləşdirilmiş sahələrdə meşənin bərpa və törəmə fitosenozların yenidən bərpa üzrə tədbirlərin görülməsi vacibdir. Meşəçi alim M.Y.Xəlilovun tədqiqatlarında da göstərildiyi kimi [2] Böyük Qafqazın cənub yamacı meşələrində əlverişli meşəbitmə şəraiti qaldığı üçün meşəbərpa işləri təbii bərpa prosesinə kömək göstərmək istiqamətində aparılmalıdır. Belə ki, antropogen təsirləri minimuma endirmək, mühafizə rejimini gücləndirmək prioritet məqsəd olmalıdır.

Təyin olunmuş sonuncu sahə məqsədi ərazinin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş tədbirlərdir. Orta və yüksək dağlıq ərazilər, meşədənsonrakı torpaqlarda seyrək meşəliklər, kolluqlar və müxtəlifotlu çəmənliklər, sürüşmə yamaclarında çəmən çöllər, xüsusilə, İsmayılı, Şamaxı və Quba rayonlarının yaşayış məntəqələrinin ətrafı zonaları yaxşılaşdırma məqsədli ərazilərə daxil edilmişdir. Bu zonanın həm yuxarı, həm də aşağı qurşaqlarında intensiv otarılma nəticəsində torpaqların eroziyaya uğraması müşahidə edilir. Heyvanların systemsiz otarılması ilə qış mövsümündə düzən ərazilər, yay aylarında isə dağlıq ərazilər şiddətli deqradasiyaya məruz qalır. Bu isə biomüxtəlifliyə mənfi təsir etməklə, xüsusilə dağətəyi zonalarda səhrələşmə prosesinin intensivləşməsinə səbəb olur. Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2000-ci il qərarı ilə təsdiq edilmiş "Örüş, otlaq və biçənək sahələrinin istifadəyə və icarəyə verilməsi, habelə istifadə edilməsi" qaydalarına əsasən otlaq və biçənəklərə olan tələbat hesablanarkən torpaqların keyfiyyəti, tərkibi, humusun miqdarı, bitki örtüyünün vəziyyəti qiymətləndirilməklə qış otlaqları üçün hər bir hektar sahəyə 1-4 baş, yay otlaqları üçün isə 4-8 baş xırdabuynuzlu davarların otarılmasına icazə verilir. Reallıqda isə bu göstəricilərin 10 dəfəyə qədər artıq olması müşahidə olunur. Bu isə normativlərin dəfələrlə pozulması deməkdir. Beləliklə otlaq sahələrinin xüsusi inkişaf proqramı çərçivəsində strategiyalarının hazırlanmasına gərək vardır. Bunun üçün otlaqların növ müxtəlifliyi, hidroloji şəraiti və ətraf mühitə təsir edən amillər tədqiq olunmalı, otlaq ehtiyatları, yağıntının miqdarı və otarma dövrü monitorinq fəaliyyəti ilə qiymətləndirilməlidir. Otlaq strategiyası mövcud resurslar, istehsal və marketing mühiti haqqında biliklərə əsaslanan məqsədlərə nail olmaq üçün plan kimi başa düşülməlidir.

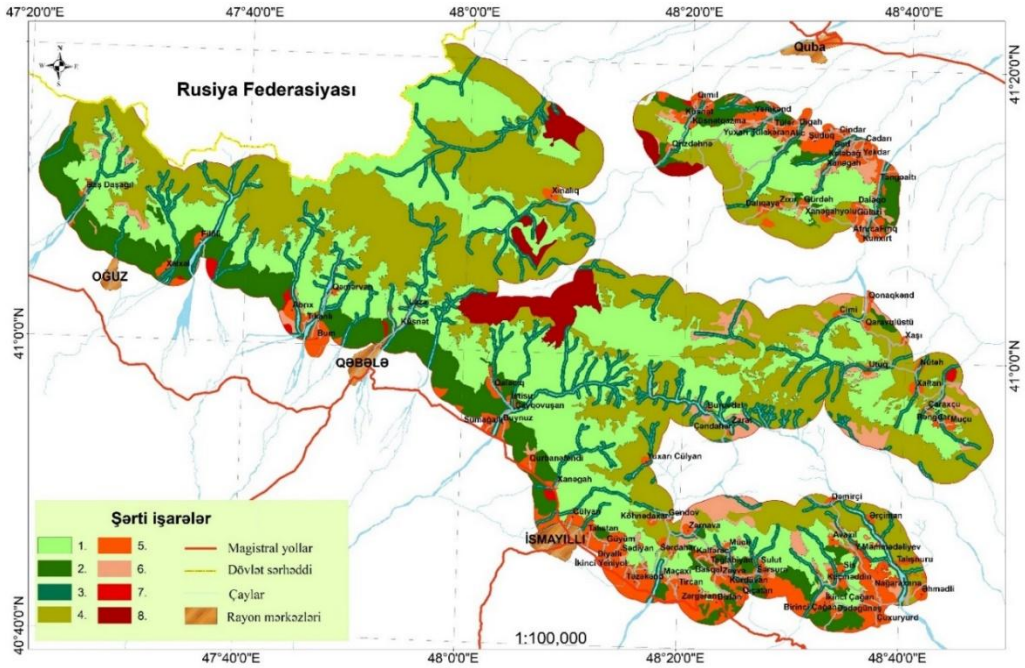
Ətraf mühitin effektiv idarə olunmasının həlledici tərəflərindən biri də ekosistemlərin fəaliyyətinin insanın rifahı üçün əlaqələndirilməsidir. Milli parkın ətrafında yerləşmiş yaşayış məntəqələrində müxtəlif fəaliyyət növlərinin, xüsusən də ekosistem xidmətlərinin inkişaf etdirilməsi təbii mühitdə yüklənmənin azalmasına səbəb olar. Mühafizə olunan ərazilərin müvəffəqiyyətlə idarə olunmasının həlledici tərəflərindən biri yerli əhaliyə və maraqlı tərəflərə dəstəyin göstərilməsidir. Ekosistem xidmətlərinin dayanıqlılıq üçün təşviq edilməsi [6; 7] və proqramların tətbiqi bu baxımdan əhəmiyyətli həll yolu ola bilər.

Şəkil 1. Tədqiqat ərazisinin inkişafının sahə məqsədləri

Tədqiqat ərazisinin integrasiya olunmuş məqsədlər konsepsiyası sosial-iqtisadi problemlərin təhlili, ərazinin ekoloji və resurs potensialının qiymətləndirilməsi və təbii komponentlərin istifadəsi əsasında təyin edilmişdir. Eyni inkişaf məqsədləri və hədəf tipləri bir-biri ilə integrasiya edilmiş və xəritələşdirilmişdir. Şəkil 2-dən görüldüyü kimi təhlilin nəticəsində 8 kateqoriya üzrə zonalar ayrılmışdır. Bunlar: 1. nüvə ərazilər - milli parkın sərhədləri çərçivəsində əhatələnmişdir. Burada müasir vəziyyətin saxlanılması və ya istifadədən imtina məqsədləri əsas götürülmüşdür. Tədqiqat ərazisinin 34.4%-ni əhatə edir. Belə ərazilər üçün yüksək həssaslıqlı və yüksək əhəmiyyətli meşələr, qiymətli bitki növlərinin çoxalması, heyvanların yaşayış mühitinə və çoxalmasına şərait, yüksək təbii resurs potensialı, yüksək estetik qiymətə malik landşaftlar xarakterikdir.

2. Şahdağ Milli Parkının bufer zonasında yerləşmiş meşələr. Bu kateqoriya üçün mövcud dayanıqlı istifadənin saxlanması əsas məqsəddir. Bufer zonada çoxfunksiyalı mühafizə olunan yüksək və orta əhəmiyyətli, orta həssaslıqlı landşaftlar belə ərazilərə aid edilmişdir. Nüvə əraziləri üçün mühafizənin təmin edilməsi, təbii ehtiyatın tənzimlənməsi və keyfiyyətinin artırılması, təbii resurs ehtiyatı əmələgətirən və ya tənzimləyən funksiyalar əsas xarakterik cəhətlərdir. Tədqiqat sahəsi üzrə faiz göstəricisi 9,7%-dir.

Şəkil 2. Şahdağ Milli Parkı və onun bufer zonasında inteqrasiya olunmuş məqsədlər

3. Səth sularının və çay-dərə ekosistemlərinin mühafizəsi. Bu zonaya tədqiqat ərazisində yerləşmiş çay dərələri boyunca olan sahələr aid edilmişdir. Ekoloji dəhliz funksiyasını yerinə yetirən belə ərazilər üçün mövcud dayanıqlı istifadənin saxlanması əsas şərtidir. Əsas su mənbələri rolunu oynayan çay dərələri yüksək həssaslıq göstəricilərinə malik olmaqla ərazinin 9.8%-ni əhatə edir.

4. Otlaq sahələri. Belə zonalar üçün orta və aşağı əhəmiyyətli, aşağı həssaslıqlı landşaftlar, ətraf mühitin mühafizəsi üçün yüksək potensial xarakterikdir. Təbii ehtiyatın mövsümi nizamlanması, mövcud və planlaşdırılan istifadənin inkişafı tələb olunur. Tədqiqat ərazisinin 35,4%-i belə zonalara aiddir.

5. Əkin sahələri və kənd yaşayış məntəqələrinin ətraf zonaları. Kənd təsərrüfatında istifadə olunan landşaftlarda intensiv eroziya proseslərinin tənzimlənməsi ciddi nəzarətdə həyata keçirilməlidir. Belə ərazilər həssaslıq dərəcəsinin yüksək olması ilə seçilir. Yaşayış məntəqələrində sosial-iqtisadi göstəricilər, əhalinin həyat keyfiyyətinin artırılması dayanıqlı inkişafa uyğunlaşdırılmalıdır. Ümumi əraziyə nisbətən faiz göstəricisi 3,5%-dir.

6. Aşağı əhəmiyyətli orta və aşağı dağ yamaclarında seyrək meşəliklər. Yüksək təbii resurs potensialı olan zonalara aid edilirlər. Burada qismən

yaxşılaşdırma yolu ilə meşələrin sıxlaşdırılması istiqamətində tədbirlər görmək, həmçinin təbii meşəbərpa prosesinin getməsinə şərait yaratmaq tələb olunur. Tədqiqat ərazisinin 4%-ni tutur.

7. Meşələrin təbii və antropogen təsirlərdən ziyan gördüyü ərazilər. Tədqiqat ərazisində, xüsusən bufer zonada qeydə alınmışdır. Ümumi sahəyə görə olan nisbət 0,3%-dir. Belə ərazilərdə insan fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması, təbii meşəbərpa prosesinin getməsi vacibdir. Meşələrin bərpa prosesi tamamlandıqdan sonra bu zonalar gələcəkdə ikinci kateqoriyaya aid edilə bilər.

8. Yüksək dağlığın qayalıq ekosistemləri. Tədqiqat ərazisinin 2,9%-ni tutur. Milli parkın sahəsinin artırılması imkanları belə ərazilər üçün aid edilə bilər.

Həyata keçirilən sosial-iqtisadi imkanlar isə aşağıdakı kimi qruplaşdırılışdır:

1 - Kənd təsərrüfatı fəaliyyətinə icazə verilmir. Təbiəti mühafizə, elmi-tədqiqat və məlumatlandırıcı rekreasiya fəaliyyəti mümkündür.

2, 3 - Meşədən istifadəyə qismən icazə verilir (ovçuluq, yabanı bitkilərin yığılması, istirahət edənlərin tranzit olaraq keçidi). Mövcud ekstensiv istifadənin saxlanması tələb olunan şərtidir.

4, 5 - Ekstensiv dayanıqlı istifadə inkişaf etdirilir və dəstəklənir. Təbiətdən istifadənin formaları xüsusi layihələr vasitəsilə inkişaf etdirilir. Kənd təsərrüfatı fəaliyyəti və otlaqların istifadəsi müvafiq icraedici orqanlar tərəfindən nəzarət olunur. Kənd yaşayış məntəqələrinin ətrafında ekoloji təmiz torpaqlara zəmanət irəli sürülür.

6, 7 - Bərpa prosesi dövründə istifadə məhdudluğu tətbiq edilir. Ərazinin yaxşılaşdırılmasından sonra istifadənin saxlanması kateqoriyasına daxil edilir. Qismən istifadə üçün potensial ehtiyat mənbəyidir.

8. Aktiv turizm fəaliyyəti və mövsümi xarakterli ovçuluq dəstəklənir.

Beləliklə, inteqrasiya olunmuş məqsədlərin təyin edilməsi ayrı-ayrı zonalar üzrə ekoloji siyasətin və planlaşdırılan fəaliyyətin əsas xüsusiyyətlərini, onların birləşmə yollarını üzə çıxarmağa imkan verir. Xüsusilə idarəetmə və ətraf mühitə təsirin qiymətləndirilməsi plan və proqramların, sosial-iqtisadi fəaliyyətlərin, yerli ərazilərin inkişafına yönəldilmiş strategiyaların icrası zamanı göstərilən məqsədlərin təkmilləşdirilərək tətbiq edilməsi məqsəduyğundur.

Nəticə

Tədqiqatda geosistem komponentlərinin inkişafı üzrə məqsədlərin qiymətləndirilməsi və müəyyənləşdirilməsi həyata keçirilmiş, onun sosial-ekoloji vəziyyəti nəzərə alınmaqla ərazinin dayanıqlı inkişafının inteqral konsepsiyası hazırlanmışdır. Təbiətdən istifadənin perspektivli istiqamətləri

kimi təbii komplekslərin mühafizəsi, yaxşılaşdırılması və inkişafını özündə əks etdirən sahəvi struktur məqsədləri müəyyən edilmişdir. Şahdağ Milli Parkının timsalında landsaft planlaşdırılması problemlərinin həlli üçün yeni informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə təbiətin daha effektiv idarəedilməsi üçün inkişaf məqsədləri integrasiya edilmiş və 8 kateqoriya üzrə zonalar ayrılmışdır. Hesablamaya əsasən ümumi tədqiqat ərazisinin 35,4%-i otlaq sahələri, 34,4%-i nüvə sahələri, 9,7%-i bufer zonanın meşələri, 9,8%-i səth suları, 4%-i seyrək meşəliklər, 3,5%-i əkin sahələri və yaşayış məntəqələri, 2,9%-i qayalıq ekosistemləri və 0,3%-i meşələrin ziyan gördüyü ərazilər olması müəyyənləşdirilmişdir. Sosial-iqtisadi imkanlar qruplaşdırılmaqla zonalar daxilində fəaliyyət istiqamətləri verilmişdir.

İntegrasiya edilmiş inkişaf məqsədləri metodologiyasından istifadə etməklə tədqiqat ərazisinin kompleks qiymətləndirilməsi göstərmişdir ki, xüsusilə Böyük Qafqazın cənub yamacında, milli parkın bufer zonasında meşə ekosistemlərinin kəmiyyət və keyfiyyət cəhətdən inkişaf etdirilməsinə ehtiyac vardır. İsmayilli, Şamaxı və Quba rayonlarının yaşayış məntəqələrinin ətrafi zonalarında isə xüsusilə, otarılma səbəbindən torpaqlarda deqradasiya prosesləri sürətlənməkdədir. Beləliklə, təbii komplekslərin unikalılığı və orijinallığı ilə seçilən milli parkın və ətraf ərazilərin ekosistemlərinin mühafizəsi, inkişafı və yaxşılaşdırılması istiqamətində kompleks tədbirlər planının hazırlanmasına ehtiyac vardır. Ərazinin yüksək inkişaf potensialı dayanıqlı inkişaf konsepsiyasının həyata keçirilməsi üçün böyük imkanlar yaradır.

ƏDƏBİYYAT

1. Landsaft xəritəsi. Azərbaycan Respublikası. [Xəritə] / – Bakı: Bakı Kartoqrafiya fabriki, Ekologiya və Təbii Resurslar Nazirliyi. – 2017.
2. *Məmmədov Q.Ş., Xəlilov M.Y.* Azərbaycanın meşələri. Bakı: Elm, – 2002. – 472 s.
3. *Məmmədov R.M.* Landsaft planlaşdırılması: mahiyyəti və təbiiqi – Bakı: Elm və bilik, – 2016. – 292 s.
4. *Bennett G., Mulongoy K.J.* Review of Experience with Ecological Networks, Corridors and Buffer Zones / – Montreal: Secretariat of the Convention on Biological Diversity – 2006. – No. 23, – 100 pp.
5. Council of Europe, European Landscape Convention. 2000. [Electronic resource] / <https://rm.Coe.int/1680080621>
6. *Erken G., İsfendiyaroglu S., Yeniyurt C.* Identifying key biodiversity areas in Turkey: a multi-taxon approach // International Journal of Biodiversity Science, Ecosystem Services & Management. – 2016. – p. 116-127.
7. *Guerbois C., Fritz H.* Patterns and perceived sustainability of provisioning ecosystem services on the edge of a protected area in times of crisis // Ecosystem Services, –28, – 2017, – pp. 196–206.
8. *Haaren C.V.* Landschaftsplanung / Ulmer/UTB, – 2004. – 527 p.

9. *Lee T.M., Jetz, W.* Future battlegrounds for conservation under global change // *Proceedings of the Royal Society, Biological Sciences* – 2008. – V: 275, – pp. 1261–1270.
10. *Pressey R.L., Cabeza M., Watts M.E.* Conservation planning in a changing world / *Trends Ecol Evol*, 2007. – 22 – pp. 583–592.
11. *Дроздов А.В., Алексеенко Н.А., Антипов А.Н., Йоханнсен Р.* Ландшафтное планирование с элементами инженерной биологии / – Москва: – Т-во научн. изданий КМК. – 2006. – 239 с.
12. Ландшафтное планирование: принципы, методы, европейский и российский опыт / *А.Н.Антипов, А.В.Дроздов, В.В.Кравченко и др.* – Иркутск: Изд-во Института географии СО РАН Бонн-Москва-Иркутск, – 2002. – 141 с.

Redaksiyaya daxil olub 26.03.2022